

Viatikum v reformě 2. vatikánského koncilu*

Walerian Bugel

Oslovovat Boha jakožto Otce kromě jiného znamená vyznávat, že jsme na něm závislí, a to nejen z hlediska počátku naší existence, tedy jako na svém Stvořiteli, ale také v ohledu udržování a rozvoje našeho bytí, tedy jako na svém Pánu. Vyjádřeno biblickým jazykem, Bůh nás „sytí a živí“ (srov. kupř. Ž 17,14–15; 103,5; 104,13; 105,40; 132,15; 145,16; 147,14; Iz 58,11; Jr 5,7; 31,14; Sk 14,17). Platí-li to o celé naší existenci, pak jistě též i pro poslední okamžiky našeho pozemského života. Ten je ve svém celku putováním, tedy cestou. Jako cesta je ovšem zvláštním způsobem označen také Ježíšův „přechod k Otcí“ (srov. J 13,1). Není tedy divu, že křesťané – Kristovi následovníci a souputníci – se na tuto (pozemsky viděno) „poslední cestu“ chtějí vydat posílení pokrmem, který jediný je schopen být zárukou dosažení cíle, jelikož je sám „závdavkem nesmrtnosti“.

V průběhu staletí se vnější projevy křesťanského života mnohokrát měnily, a to jak na osobní, tak i liturgické rovině. Týká se to samozřejmě i úkonů a zvyklostí souvisejících se slavením a přijímáním eucharistie. Nelze se divit, že rovněž její udělování umírajícím prošlo mnohými změnami a zároveň ovlivnilo mnohé oblasti liturgického života církve.

Udělování viatika bylo prvním a základním důvodem pro uchovávání svátostných způsobů po skončení eucharistické celebrace. Potřeba poskytnutí zvláštní posily pro poslední cestu je doložena již u raných křesťanských autorů – Ignáce Antiošského (*Ad Romanos* 2,2; 5,3; *Ad Polycarpum* 2,3), Cypriána (*De mortalitate* 22) či Dionýsa Alexandrijského.¹ 1. nicejský koncil přináší ve svém 13. kánonu formulaci, jež se stala „technickým“ pojmenováním přijímání pro umírající – „poslední a nejnnutnější pokrm na cestu“ (τὸ τέλειον καὶ ἀναγκαϊότατον ἐφόδιον).² To však ještě neznamená, že tím je přesně určena i liturgická stránka této skutečnosti. Přinášení eucharistie nemocným a umírajícím bylo totiž ve starověku a raném středověku praktikováno v návaznosti na mši a nemělo žádný zvláštní liturgický průběh. Ba co více, existoval zvyk brávat s sebou na nebezpečné cesty eucharistii v plátněm pytlíku zavěšeném na krku (φυλακτήριον), jež byla považována jak za ochranu, tak i za eventuální viatikum v případě neštěstí či jiného ohrožení života. Tento zvyk vedl nejen k umocnění tradice podávat umírajícím přijímání, ale i k zavedení panagií (přelom 11. a 12. století), nahrazených později pektorály.³

* Text je písemnou verzí referátu, který zazněl na mezinárodním kolokviu „Viatikum v liturgické praxi křesťanského Západu a Východu“, pořádaném Katedrou liturgické teologie CMTF UP v Olomouci dne 15. 11. 2005.

¹ B. NADOLSKI, *Liturgika*, sv. 4, *Eucharystia*, Poznaň: Pallotinum, 1992, s. 285; M. STAROWIEYSKI (ed.), *Eucharystia pierwszych chrześcijan: Ojcowie Kościoła nauczają o Eucharystii*, Kraków: M, 1997, s. 312.

² *Dokumenty soborów powszechnych: Tekst grecki, łaciński, polski*, sv. 1, (325–787), Kraków: WAM, 2002, s. 38–39. Srov. též R. KACZYNSKI, „Sterbe- und Begräbnisliturgie,“ in *Sakramentliche Feiern II*, ed. B. Kleinheyer, E. von Severus a R. Kaczyński, Gottesdienst der Kirche [= GdK] 8, Regensburg: F. Pustet, 1984, s. 191–233, zde 210.

³ Srov. NADOLSKI, *Eucharystia*, s. 286.

Pokud se jedná o římskou liturgii, raně gelasiánské *Ordo Romanus* 49 potvrzuje, že se umírajícímu četly pašije podle Jana a podávalo viaticum jako jediná svátost. Ohledně ritu, podle jakého se vysluhovalo, však nemáme přesné zprávy.⁴

Jelikož v prvním tisíciletí existovala úzká souvislost mezi eucharistickou celebrací a podáváním přijímání (přijímání většinou navazovalo na mši a až do 12. století bylo pod obojí způsobou), je nasnadě, že postupně se měnící podoba mešních obřadů ovlivnila průběh udělování viatika.⁵ Z konkrétních změn uveďme tyto: modlitbě Otčenáš, pozdravení pokoje a udělení přijímání s odpovídající formulí byly předrženy (od 8./9. století) pokropení svčnou vodou, vyznání hříchů, vyznání víry v podobě tzv. anselmiánských otázek⁶ (zejména v 14.–16. století), podání eucharistie po pozvednutí hostie se slovy „Hle, Beránek Boží“ a „Pane, nezasloužím si...“ (od 16./17. století).⁷

Zde však nesmíme zapomenout na odlišný teologický kontext, v němž a díky němuž k těmto změnám docházelo. Zatímco ve starověku byli vysluhovateli viatika i laici, v důsledku středověké eucharistické zbožnosti se jím postupně stával jen farář, v mimořádných případech i jáhen, ovšem běžní věřící přijímali již jen pod způsobou chleba. Jednostranný důraz na udělování svátostí a s tím související klerikalizace vedly k tomu, že byly potlačeny modlitby při loži umírajícího a od 14. století nahrazovány papežským požehnáním.⁸ Částečně mohlo jít i o reakci na zlovyk dávat přijímání do úst zemřelým, či dokonce do hrobu, což zase bylo velmi svérázné „aggiornamento“ starověkého pohledu na eucharistii jako na ochranný prvek, jakož i transformace tradice podávat přijímání až těsně před skonáním.⁹

Mnohem důležitější však bylo postupné propojování viatika s obřady pro nemocné, a to v obojím směru: přijímání pro nemocné bylo zasazeno do obřadů pro umírající a naopak viaticum se stalo součástí pomazání nemocných.¹⁰ Základním mimoteologickým důvodem bylo to, že ve středověku vedla často těžká nemoc ke smrti. Na teologické rovině nastala změna v chápání svátosti nemocných: pomazání přestalo být viděno jako svátost posily a uzdravení a naopak od dob scholastiky začalo být vnímáno jako pomazání poslední. Rituálně docházelo ke stále většímu přizpůsobování, jehož výsledkem bylo, že obřad přijímání nemocných a umírajících se v Rituálu papeže Pavla V. (z r. 1614) lišil jen změněnou formulí při udělování viatika:¹¹ *Accipe frater / soror Viaticum Corporis Domini nostri Jesu Christi, qui te custodiat ab hoste maligno, et perducatur in vitam aeternam.*¹²

Z hlediska liturgických obřadů udělování viatika zaznamenalo ještě další dvojí změnu. První souvisela s postupně prosazovaným zákazem slavení eucharistické

⁴ Srov. F. KUNETKA, „Nejstarší římské *Ordo defunctorum* v pohledu paradigmatu *rites de passage*“, *Studia theologica* 7, č. 4 [22] (2005): 13–25; srov. též KACZYNSKI, „Sterbe- und Begräbnisliturgie“, s. 210.

⁵ Týká se to zejména doby od 11. století – srov. KACZYNSKI, „Sterbe- und Begräbnisliturgie“, s. 214.

⁶ Jednalo se o dialogické vyznání víry, zaměřené původně proti Berengariovu učení, s důrazem na zachraňující moc Kristovy smrti na kříži – srov. tamtéž.

⁷ Podrobněji viz H. B. MEYER, *Eucharistie: Geschichte, Theologie, Pastoral*, GdK 4, Regensburg: F. Pustet, 1989, s. 551–552.

⁸ Srov. KACZYNSKI, „Sterbe- und Begräbnisliturgie“, s. 213–214.

⁹ Tamtéž, s. 210; NADOLSKI, *Eucharystia*, s. 286.

¹⁰ Srov. MEYER, *Eucharistie*, s. 551.

¹¹ Tamtéž, s. 552; M. KUNZLER, *Liturgia Kościoła*, Poznań: Pallotinum, 1999, s. 439–440.

¹² Tato forma pochází z 12. století – KACZYNSKI, „Sterbe- und Begräbnisliturgie“, s. 214.

liturgie u lože nemocných. Ten znamenal dovršení trendu, který započal po konstantinovském obratu, avšak v prvním tisíciletí celebrace pro umírající nezahrnoval.¹³ V římské a galské liturgii se u umírajících od 11. století nesloužila běžná mše, ale jen obřady podávání eucharistie, tzv. *missa sicca*, tedy jakási obdoba liturgie předem posvěcených darů. Oproti tomu se v některých zemích (Portugalsko, Španělsko, Německo) přijímání pro nemocné a umírající od 16. století podává v kostele či oratoři.¹⁴ Tím dochází k narušení jednoty slavení a přijímání.

Další změnou byla forma přinášení eucharistie umírajícím. V prvních staletích nedoprovázely vysluhovatele viatika žádné vnějškově postřehnutelné projevy, což je s ohledem na starověkou praxi pochopitelné. Teprve z počátku 7. století jsou první zmínky o nošení světla v doprovodu viatika. Od 9. století se to začalo praktikovat veřejně, v 11. století bylo připojeno nesení kříže i kadidla, o sto let později i malého zvonečku a ve 13. století se rozvinulo do teoforických procesí. Od 18. století tento zvyk začal chátrat a postupně téměř vymizel.¹⁵

Tento stav přetrvával až do posledního vydání římského rituálu z r. 1952. Tam již viatikum není součástí liturgie umírajících, ale vedlejší formou podávání přijímání nemocným.¹⁶ Nelze se divit, že tato situace vybízela k provedení alespoň některých úprav tak, aby obřady pro nemocné / umírající opět získaly logičtější podobu i průběh. První změnou předcházející koncilní reformu bylo vytvoření v *Collectio Rituum*, vydaném pro německé diecéze v r. 1950, jednoho souvislého *Ritus continuus infirmum muniendi Sacramentis extremis*, kde viatikum poprvé po dlouhé době následovalo po udělení pomazání nemocných. Taktéž byla do obřadů viatika zavedena, podle starodávné tradice, modlitba Páně, jež dříve byla jen součástí přijímání nemocných. Tyto změny ovšem neznamenal automatické rozpletení všech gordických uzlů zamotaného vývoje obou typů liturgie: příkladem může být to, že apoštolské požehnání pro hodinu smrti s kajícím charakterem stále ještě následovalo až po podání viatika.¹⁷

1. KONCILNÍ REFORMA

Dříve než zmíním konkrétní fakta, související s projednáváním udělování viatika na 2. vatikánském koncilu, dovolím si několik poznámek týkajících se liturgické reformy započaté tímto koncilem i jejího stěžejního dokumentu, konstituce *Sacrosanctum concilium*. Ta vznikala ve dvou základních fázích: před zahájením koncilu (tj. před 11. 10. 1962) bylo připravováno schéma textu budoucí liturgické konstituce; po započetí koncilních jednání byl text upravován na základě diskusí po

¹³ Výjimkou bylo keltské prostředí, a to už od 7. století – MEYER, *Eucharistie*, s. 551.

¹⁴ Srov. tamtéž.

¹⁵ Srov. tamtéž, s. 552; NADOLSKI, *Eucharystia*, s. 287–288.

¹⁶ Titulus V – *De sanctissimo Eucharistiae Sacramento*, kapitola 4. Následoval titul VI – *De extrema unctione*, obsahující modlitby při umírajícím, apoštolské požehnání pro hodinu smrti a obřad doporučení duše zesnulého. Souviselo to s chápáním pomazání nemocných jako vlastní svátosti umírajících. – KACZYNSKI, „Sterbe- und Begräbnisliturgie“, s. 213.

¹⁷ Tamtéž, s. 214.

prvním a během druhého koncilního období (do 4. 12. 1963).¹⁸ V první fázi vznikla Přípravná liturgická komise¹⁹ (dále: PLK), jež měla přichystat návrh textu, který měl být na koncilu projednáván. Navzdory zaslání více než 1500 připomínek z různých koutů světa byl výsledný text, tzv. 4. schéma, poměrně okleštěn (79 stran oproti 252 stranám prvního návrhu) a koncem ledna 1962 předán Centrální koncilní přípravné komisi. Ta jej během své práce (26. 3.–3. 4. 1962) ještě více „ostrouhala“, takže za hlavní, ač explicitně neformulovaný trend této fáze je možno označit kuriální snahy o zachování *statu quo*.²⁰ Je to patrné také z toho, že Kongregace obřadů mezitím vydávala nová vzorová vydání jednotlivých liturgických knih, jež byly mechanickým pokračováním dosavadního vývoje římské liturgie; potvrzením může být i skutečnost, že dosavadní sekretář Přípravné liturgické komise A. Bugnini nebyl jakožto jediný na svém postu potvrzen.²¹

Během jednání 2. vatikánského koncilu byla liturgická problematika svěřena Koncilní liturgické komisi (dále: KLK). Ta měla za úkol předkládat každou část (kapitolu) příští liturgické konstituce k diskusi, uvést ji vhodným vysvětlujícím textem, pak na základě jednotlivých projevů i písemných návrhů vypracovat návrhy oprav (*emendationes* – souhrnně 224 stran), o nichž se hlasovalo na následujících generálních kongregacích. V případě, že ještě v této fázi byly koncilními otci požadovány další změny (*modi* – souhrnně 158 stran), musela být znovu vypracována další varianta dotyčného textu a o té se znovu hlasovalo. Teprve pak následovalo závěrečné hlasování po jednotlivých kapitolách a konečně o celém textu najednou. Diskuse o textu liturgické konstituce probíhaly od 22. 10. do 13. 11. 1962 a následně od 29. 9. do 4. 12. 1963.²² Vypořádání se s 2686 připomínkami, jakož i oživené diskuse a celkové klima koncilu způsobily, že výsledný text SC se v mnohém podobá návrhu vypracovanému PLK.²³

Cílem liturgické reformy bylo zvýraznit znakový charakter obřadů a lépe je přizpůsobit dnešním náboženským i společenským podmínkám, aby pro lidi byly snadněji srozumitelné a umožnily jim účast na liturgii; ta byla později charakterizována jako „plná, uvědomělá a aktivní“ (SC 14).²⁴

¹⁸ J. STEFAŃSKI, „Prace redakcyjne nad Konstytucją o liturgii świętej Soboru Watykańskiego II (4. 12. 1963),“ in *Liturgia w odnowie: Wybór artykułów z okazji 60-lecia urodzin ks. J. Stefańskiego*, Gniezno: Gaudentinum, 2000, s. 45.

¹⁹ Ta sestávala z 19 členů a 22 konzultorů – J. STEFAŃSKI, „Sakrament chorych w pracach II Soboru Watykańskiego,“ in *Liturgia w odnowie*, s. 58.

²⁰ Kromě pracovníků kurie pocházela opozice nového pojetí liturgie z řad italských, španělských, anglických a jihoamerických biskupů – *Vaticanum secundum*, sv. 1, *Die erste Konzilsperiode*, ed. O. Müller, spolupráce W. Becker a J. Gülden, Leipzig: St. Benno, 1963, s. 343.

²¹ STEFAŃSKI, „Prace redakcyjne nad Konstytucją o liturgii świętej,“ s. 46–50.

²² Tamtéž, s. 51–53.

²³ Tamtéž, s. 54–55. Souhrnnou statistiku hlasování o textu konstituce *Sacrosanctum concilium* lze najít v F. SALVESTRINI, *Catechismo dei documenti del Concilio Vaticano II: Il testo integrale dei documenti conciliari raccolto in 2241 domande e risposte*, 2. vyd., Milano: Massimo, 1967, s. 121–122.

²⁴ „Singulorum sacramentorum ritus ita recognoscatur ut, salva substantia structurali (scilicet servatis elementis eucharistico, didactico et sacramentali): a) magis significant ea quae efficiunt; b) hodiernis conditionibus religiosis et socialis plenius accomodentur; c) a fidelibus magis directe intellegantur et participentur“ – cit. podle STEFAŃSKI, „Sakrament chorych w pracach II Soboru Watykańskiego,“ s. 59. Srov. také E. J. LENGELING, „Die Liturgiekonstitution des zweiten vatikanischen Konzils: Reflexionen über ihre Grundlinien und über ihre kirchengeschichtliche Bedeutung,“ in *Vaticanum secundum*, sv. 2, *Die zweite Konzilsperiode*, ed. O. Müller, spolupráce W. Becker a J. Gülden, Leipzig: St. Benno, 1965, s. 736–738.

Vzhledem k dosavadnímu vývoji byla otázka viatika diskutována v rámci reformy svátosti pomazání nemocných. První krok byl učiněn ještě v rámci PLK, a to na jejím druhém plenárním zasedání ve dnech 12.–22. 4. 1961. Tam zazněl požadavek odlišení svátosti pomazání nemocných od obřadů pro umírající.²⁵ V červenci následujícího roku byl účastníkům koncilu zaslán návrh textu, jehož čl. 58 stanovoval, aby v případě použití *ritus continuus* bylo přijetí eucharistie zařazeno jako poslední.²⁶ Ukázalo se však, že ne všichni jsou ochotni přestat považovat svátost nemocných za pomazání pro umírající. Velice zřetelně to zaznělo v některých výpovědích v rámci diskuse o povaze svátostného pomazání (zda pro nemocné či umírající) dne 6. a 7. 11. 1962.²⁷ Po požadavcích vzešlých z těchto generálních kongregací (13. a 14.) se pak otázkou zabývala KLK, konkrétně její subkomise č. 8, zodpovědná za otázky svátostí a svátostin.²⁸ Ta na svém jednání ve dnech 29. 11.–5. 12. 1962 projednávala svátost pomazání nemocných a poslední uvedený den rozhodla o novém znění čl. 58, kde se již objevil název „viaticum“.²⁹ Na přelomu dubna a května příštího roku se konalo plenární zasedání KLK, na němž se hlasovalo o znění jednotlivých změn. Ohledně viatika a pomazání nemocných byla nabídnuta možnost vytvořit, kromě samostatného vysluhování, také jeden souvislý obřad.³⁰ Po zohlednění všech připomínek³¹ (také jazykových) byla vypracována druhá verze schématu textu liturgické konstituce, tentokrát již se změněným číslováním (odpovídajícím dnešnímu), jež byla přijata na druhém plenárním zasedání Koncilní liturgické komise ve dnech 27.–30. 9. 1963. Výsledné znění bylo předloženo koncilním otcům, kteří ve dnech 15.–18. 10. 1963 hlasovali o schématu 3. kapitoly konstituce *Sacrosanctum concilium*, obsahující také pasáže o svátostech nemocných. Jelikož text neobdržel požadovanou kvótu (2/3 platných hlasů), byl znovu, spolu s návrhy úprav, odeslán KLK. Ta velice svižně připravila novelizovanou verzi, jež byla předložena 20. 11. 1963 a schválena následujícího dne. Celek Konstituce o posvátné liturgii byl pak přijat

²⁵ „...hoc sacramentum, quod deinceps „Unctio infirmorum“ vel „Oleum infirmorum“ vocabitur non esse sacramentum morientium, sed graviter aegrotantium“ – cit. dle STEFAŃSKI, „Sakrament chorych w pracach II Soboru Watykańskiego,“ s. 61.

²⁶ „Unctio infirmi regulariter locum habeat post Confessionem et ante receptionem Eucharistiae“ – *Schemata Constitutionum et Decretorum de quibus disceptabitur in Concilii sessionibus*, Series I, Vaticano: Typis Polyglottis Vaticanis, 1962, s. 181, cit. dle STEFAŃSKI, „Sakrament chorych w pracach II Soboru Watykańskiego,“ s. 63.

²⁷ Podrobněji tamtéž, s. 68–73 a 79–83; srov. J. POLC, *Posvátná liturgie*, Řím: Křesťanská akademie, 1981, s. 259–262.

²⁸ Byla vedena arcibiskupem P. Hallinanem a tvořili ji dále opolský biskup F. Jop a teologové R. Masi, F. McManus a C. Vaggagini – STEFAŃSKI, „Sakrament chorych w pracach II Soboru Watykańskiego,“ s. 64.

²⁹ „Unctio infirmi regulariter conferatur post Confessionem et ante receptionem Viatici“ – cit. dle: tamtéž, s. 65.

³⁰ „Praeter ordines separatos Unctiones infirmi et Viatici conficiatur ritus continuus in quo Unctio infirmi conferatur post Confessionem et ante receptionem Viatici.

Emendatio nova

Placetne nova versio quae clarius relinquit ritus separatos uti nunc sunt in rituali romano et tamen inculcat administrationem Unctionis ante Viaticum, secundum antiquissimam traditionem Ecclesiae, esse meliorem et regulariter quando fieri potest adhibendam?“ – cit. dle: tamtéž, s. 66. Viz též s. 83–84.

³¹ Nejvíce se jich týkalo změny pořadí jednotlivých prvků, aby pomazání nemocných tvořilo přípravu na přijetí eucharistie – viz tamtéž, s. 77.

4. 12. téhož roku. Ve výsledném znění se nachází jen jediná zmínka o viatiku, a to v čl. 74: „Vedle obřadů pro oddělené udělování pomazání nemocných a viatika ať je vytvořen souvislý řád, podle kterého se pomazání nemocnému udělí po zpovědi a před přijetím viatika.“

2. PRÁCE NA NOVÝCH OBŘADECH

Promulgací tohoto dokumentu však reforma neskončila; spíše naopak, v mnoha ohledech teprve započala. Nejprve bylo zapotřebí povolat orgán odpovědný za provádění požadavků liturgické konstituce. Přestože papež Pavel VI. o něčem takovém uvažoval již v lednu 1963, k oficiálnímu vzniku tělesa nazývaného (dle prvního latinského slova) *Consilium (ad exsequendam Constitutionem de Sacra Liturgia)*³² došlo až 13. 1. 1964. Navzdory tomu již v listopadu 1963 skupina pozdějších členů tohoto grémia³³ připravila pětistránkovou instrukci k uvádění do života konstituce SC, jež měla začít platit od Vánoc 1963. Ohledně viatika tam nacházíme příkaz vysluhovat ho v rámci spojeného obřadu až na konci.³⁴ Jelikož však narůstal objem úkolů spojených s liturgickou reformou, bylo zapotřebí toto grémium ještě dále rozšířit. Tak vznikly jeho jednotlivé pracovní komise (*coetus a studiis*), z nichž každá sestávala z předsedy, čtyř až pěti konzultorů (*consultores*) a blíže neupřesněného počtu rádčů (*consiliariis*).³⁵ Práce nad novými obřady svátostí nemocných i umírajících byly svěřeny komisi č. 23.³⁶ Nebyly to však její jediné úkoly – měla se zabývat také obřady spojenými s řeholním životem, požehnáními, litaniami a procesím; proto z ní byla vyčleněna zvláštní podkomise právě pro obřady nemocných a umírajících.³⁷

Zmíněná komise se poprvé sešla na pracovním setkání v Galloro (Ariccia) poblíž Říma ve dnech 15.–17. 9. 1964. Bylo rozhodnuto řídit se pokyny společně před několika dny vypracovanými komisemi č. 22 a 23, kde se znovu objevuje požadavek vysluhovat viatikum v rámci spojeného obřadu pro smrtelně nemocné až na konci; zároveň je však vyjádřena potřeba připojit viatikum k obřadům pro umírající. Stejný text byl následně schválen na 4. generálním zasedání *Consilia* dne 9. 10. 1964.³⁸ Již 4. 12. 1964 byly na zasedání ve Štrasburku představeny požadavky ohledně nového obřadu udělování viatika. Týkaly se těchto prvků: úvodní pozdrav (jeho adlibitace), krátké biblické čtení, recitace symbolu (tzv. apoštolského), případná svátost smíření, modlitba Páně, podání eucharistie (podle nové formule a za situace nut-

³² Později (8. 5. 1969) byl tento orgán proměněn v Kongregaci pro bohoslužbu a svátosti (dále: KoBS) – srov. J. STEFAŃSKI, „Prace redakcyjne nad nowym obrzędem poświęcenia oleju chorych,“ in *Liturgia w odnowie*, s. 127.

³³ Byli to: A. Bugnini, C. Vaggagini, F. McManus, I. Wagner, A. G. Martimort, H. Schmidt, A. Dirks, J. A. Jungmann, E. Bonnet.

³⁴ K informacím uvedeným v tomto odstavci viz blíže J. STEFAŃSKI, „Rola *Consilium* w posoborowej reformie liturgicznej,“ in *Liturgia w odnowie*, s. 91–107, zde 91–96.

³⁵ Srov. STEFAŃSKI, „Prace redakcyjne nad nowym obrzędem poświęcenia oleju chorych,“ s. 157.

³⁶ Jejím předsedou byl P. M. Gy z pařížského Liturgického institutu – J. STEFAŃSKI, „Prace redakcyjne nad przygotowaniem nowych obrzędów sakramentów chorych,“ in *Liturgia w odnowie*, s. 163–164.

³⁷ Tzv. *subcommissio de ritibus infirmorum et defunctorum* – tamtéž, s. 166.

³⁸ J. STEFAŃSKI, „Prace redakcyjne nad obrzędami liturgii udzielanej umierającym,“ in *Liturgia w odnowie*, s. 188–189.

nosti jen pod způsobou vína, případně podobojí), modlitba za umírajícího. Kromě toho bylo postulováno, aby každý kněz mohl v pokoji nemocného odsloužit mši dle reformovaného votivního formuláře pro nemocné (doposud to bylo privilegiem kněží z kongregace kamiliánů) a v případě nutnosti aby mohl viatikum administrovat také laik. Výsledkem bylo připravení první verze nových obřadů viatika, prezentovaných dne 26. 4. 1965. Během hlasování byla potvrzena stávající tendence reformy obřadu a odsouhlaseny připojené postuláty. Další práce probíhaly hlavně v letech 1965–1969. Důvodem jejich prodlužování bylo vydávání nových vatikánských dokumentů týkajících se liturgie a eucharistie, především instrukce Kongregace obřadů a konzilia *Inter Oecumenici* ze dne 26. 9. 1964 a instrukce téže kongregace *Eucharisticum mysterium* z 25. 5. 1967.³⁹ První z nich konečně kodifikovala požadavek vysluhovat viatikum v rámci spojeného obřadu pro smrtelně nemocné až na konci;⁴⁰ druhá pak poznamenala dnešní praxi v několika ohledech. Jednak šlo o pojetí eucharistie jakožto viatika,⁴¹ dále o návrat k dávné tradici slavit eucharistii v domě nemocného,⁴² o možnost přijmout eucharistii jako viatikum i v den, kdy nemocný již jednou přijímal,⁴³ jakož i o přijímání pod obojí způsobou, v případě nutnosti pak i jen v podobě vína, a to i mimo mši.⁴⁴ Za určující je možné označit prosincové (30. 12. 1966) zasedání komise v klášteře Le Saulchoir poblíž Paříže, na němž byla definitivně stanovena základní struktura obřadu (úvodní pozdrav, případná zpověď, biblické čtení, obnova křestních vyznání s modlitbou Páně, přijímání, závěrečná modlitba). Některé otázky však zůstaly otevřené – kupř. slova předcházející podání přijímání (vhodnost kající formule *Domine non sum dignus...*) i jeho slovní doprovod,⁴⁵ volba závěrečné modlitby; dále byla znovu postulována možnost vysluhování viatika také laiky a přepracování votivního mešního formuláře *Za nemocné*. Návrh textů votivní mše k udělování viatika byl hotov tepr-

³⁹ KACZYNSKI, „Sterbe- und Begräbnisliturgie,“ s. 218–219.

⁴⁰ „Quando l'Unzione degli infermi e il Viatico si amministrano insieme, e il rito continuato non si trova ancora nel Rituale particolare, si segua questo ordine: il sacerdote, entrando, premette l'aspersione con l'acqua benedetta con le orazioni che si trovano nel rito dell'Unzione degli infermi; riceve, se è necessario, la confessione dell'infermo, e quindi amministra l'Unzione e infine il Viatico, omettendo la aspersione con le sue formule, il *Confiteor* e l'assoluzione.

Se si imparte anche la Benedizione Apostolica con l'indulgenza plenaria in punto di morte la si dia immediatamente prima dell'Unzione, omettendo la aspersione con le sue formule, il *Confiteor* e l'assoluzione“ – čl. 68; cit. dle SALVESTRINI, *Catechismo dei documenti del Concilio Vaticano II*, s. 720.

⁴¹ „Communio ad modum Viatici suscepta tamquam peculiare signum habenda est participationis mysterii, quod in sacrificio Missae celebratur, mortis scilicet Domini eiusque transitus ad Patrem. In ea, fidelis, in suo transitu ex hac vita, corpore Christi roboratus, pignore resurrectionis munitur“ – čl. 39; cit. dle *Pour construire l'Église nouvelle: Normes d'application du Concile Vatican II*, Paris: Cerf, 1967, s. 241.

⁴² „In administratione Viatici, infirmo et omnibus astantibus, cum Missa ad normam iuris in domo infirmi celebratur“ – čl. 32,6; tamtéž, s. 234.

⁴³ „Etiam si eadem die fideles sacra communione fuerint refecti, valde tamen suadendum est, ut in vitae discrimine adducti denuo communicent“ – čl. 39; tamtéž, s. 242.

⁴⁴ „In casu necessitatis, et de iudicio Episcopi, licet Eucharistiam sub specie tantum vini iis ministrare, qui eam sub specie panis sumere nequeant... Si vero Missa ad infirmum non celebratur, sanguis Domini in calice debite cooperto et in tabernaculo reposito post Missam servetur... In administrando autem Sacramento, singulis in casibus, aptior modus eligatur ex iis qui in distribuenda communione sub utraque specie proponuntur...“ – čl. 41; tamtéž, s. 242.

⁴⁵ Především šlo o pozměnění tradiční formule tak, aby neobsahovala démonický prvek; dále pak o možnost zavedení zkrácené formule *Accipe viaticum – Corpus Christi*.

ve koncem října 1969, avšak ne všechny předsednické modlitby vyvolaly souhlasné reakce konzultorů komise. Konečná verze vysluhování viatika byla prezentována jakožto druhá část obřadů pro nemocné dne 13. 11. 1970 a následujícího dne takto schválena KoBS z pastoračních důvodů.⁴⁶ Právě toto propojení však způsobilo, že obnovené obřady viatika (spolu s modlitbami u umírajícího) byly schváleny až dne 30. 11. 1972 apoštolskou konstitucí Pavla VI. *Sacram unctionem infirmorum* a vyhlášeny dekretem KoBS ze dne 7. 12. 1972.⁴⁷

3. VÝSLEDEK REFORMY OBŘADŮ VIATIKA 2. VATIKÁNSKÝM KONCILEM

Souhrnně lze říci, že po 2. vatikánském koncilu jsou obřady přijímání pro nemocné a umírající součástí obřadů pomazání nemocných (čl. 26–30, 46–63, 93–114) a obřadů přijímání (čl. 13–78). Viatikum v nich znovu získalo statut jediné svátosti umírajících. Je vysluhováno podle jedné ze tří forem: ve mši slavené u umírajícího, mimo mši a v rámci souvislého obřadu spolu s pomazáním nemocných (a případným biřmováním).

Podle první, privilegované formy se jedná o udělování v rámci mše. Druhá, předsedá-li jí kněz, se podobá přijímání nemocných a sestává z: úvodního pozdravu, případného udělení odpustků pro hodinu smrti, vyznání víry formou obnovy křestních závazků, zvláštních přímluv, modlitby Páně, udělovací formule (přidává se: „Kéž vás [tě] Kristus ochraňuje a přivede do věčného života“), závěrečné modlitby a pozdravení pokoje. Toto schéma zůstává stejné i v případě, že spolu s viatikem je udělováno i pomazání nemocných (a příp. i biřmování); zkracují se pouze biblická čtení a obřad zmíněných svátostí je vsunut mezi přímluvy a modlitbu Otčenáš. Je-li udělovatelem viatika jáhen,⁴⁸ vynechává se formule o udělování odpustků; v případě obřadu vedeného laikem i pokropení svěcenou vodou, kdežto závěrečné požehnání se formuluje jako prosba o požehnání.⁴⁹ Při všech formách udělování bylo upuštěno od rozlišování na soukromou a slavnostní (= procesí) formu přinášení viatika.⁵⁰

Tato současná podoba navíc zohledňuje znění instrukce KoBS *Immensae caritatis* z 29. 1. 1973, umožňující v případě udělování viatika v rámci zvláštní mešní celebrace přijmout eucharistii podruhé ve stejný den (čl. 2, 7) také členům rodiny a blízkým (dokonce s dispencí od eucharistického půstu), jakož i biskupům pověřit službou viatika i laiky (čl. 1, pozn. 62);⁵¹ stejně tak i CIC v kán. 911 a 921n.⁵²

⁴⁶ Členové této kongregace však požadovali, aby *Ordo commendationis morientium* bylo situováno do zvláštní kapitoly obřadů pro nemocné – srov. STEFAŇSKI, „Prace redakcyjne nad obrzędami liturgii udzielanej umierającym,” s. 202.

⁴⁷ K informacím tohoto odstavce viz podrobněji: tamtéž, s. 189–199; STEFAŇSKI, „Prace redakcyjne nad przygotowaniami nowych obrzędów sakramentów chorych,” s. 168–169.

⁴⁸ Jakožto řádného udělovatele viatika ho uvádí LG, čl. 29.

⁴⁹ Viz *Obřady pomazání nemocných a péče o nemocné*, Praha: ČBK, 2002, zejména kapitoly 3 a 4, jakož i Úvod, čl. 26–31; srov. též: KACZYŇSKI, „Sterbe- und Begräbnisliturgie,” s. 220–221; A. ADAM, *Liturgika: Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, Praha: Vyšehrad, 2001, s. 309–311; KUNZLER, *Liturgia Kościoła*, s. 440; L. POKORNÝ a kol., *Obnovená liturgie*, Praha: Česká katolická charita, 1976, s. 188–189.

⁵⁰ NADOLSKI, *Eucharystia*, s. 288.

⁵¹ KACZYŇSKI, „Sterbe- und Begräbnisliturgie,” s. 218–219.

⁵² MEYER, *Eucharistie*, s. 552–553.

Za návrat k raně křesťanské praxi lze považovat jak udělování posledního pozdravení pokoje formou polibku, tak i přístup k eucharistii nejen jako k viatiku – pokrmu na poslední cestu –, ale i jako ke svátosti pro zmrtvýchvstání a závdavku nesmrtnosti.⁵³

Závěrem je možné říci, že navzdory všem pozitivům stále nebyl realizován vícenásobně opakovaný požadavek liturgické reformy, aby byly obřady pro umírající vyčleněny z liturgie pro nemocné a staly se zřetelnějším vyjádřením neopakovatelného charakteru doprovázení ze strany církve křesťanů přecházejících z tohoto světa k Otci.⁵⁴

Viaticum in the Reform of Vatican Council II

Keywords: Viaticum; Eucharist; Liturgical reform; Vatican Council II

Abstract: The paper shows progress of the rite of Viaticum in the Roman liturgy from the ancient Christian centuries to the time of convening the Second Vatican Council. Then it concentrates on the proposals of liturgical reform of the Conciliar preparatory commission and on the suggestions on this matter from the Conciliar liturgical commission. In its third part, it undertakes the question of the preparation of the new rite of giving Viaticum and finally, it presents the outcome of this component of liturgical reform.

⁵³ KACZYNSKI, „Sterbe- und Begräbnisliturgie,“ s. 229.

⁵⁴ Relativizuje to poněkud triumfalistický tón názoru O. H. Pesche, že „...u reformy pomazání nemocných se nestalo nic menšího než téměř plné přijetí kritiky, kterou vyslovil Luther roku 1520 ve spise *De captivitate Babylonica* na adresu tehdejší teorie a praxe této svátosti...“ – viz O. H. PESCH, *Druhý vatikánský koncil 1962–1965: Příprava, průběh, odkaz*, Praha: Vyšehrad, 1996, s. 412, pozn. 38.